

ÎNCEPUTURILE POEZIEI NOASTRE

*Membru corespondent al AȘM
Nicolae DABIJA*

THE BEGINNINGS OF OUR POETRY

Summary: According to the anthology of the Romanian poetry, the beginnings of the versification from the Romanian Countries could be associated with the 17th century.

However, interests regarding versification were much before that century.

There are poets who, in the late 14th century, were writing poetry, usually religious, in Slavonic, medio-Bulgarian, Greek, Latin, Polish etc.

This study aims at returning its early authors to the Romanian literature and at enriching with the first poems written in this area long time ago.

Some texts are put in the circuit for the first time.

Rezumat: Conform antologiilor de poezie românească, începuturile versificației în Țările Române datează din secolul al XVII-lea.

Dar preocupări pentru versificație au existat cu mult mai înainte de acest secol.

Sunt atestați poeți care spre sfârșitul secolului al XIV-lea scriu poezie, de regulă religioasă, în slavona bisericească, în medio-bulgară, în greacă, în latină, în poloneză etc.

Prin acest studiu se încearcă să i se restituie literaturii române autorii ei de început și să i se completeze filele cu poemele dintâi, scrise în acest spațiu în veacuri îndepărtate.

Unele texte sunt puse în circuit pentru prima dată.

De unde începe poezia română?

A fost arta versificației o preocupare constantă și pentru cărturarilor noștri?

Care sunt anii ei de naștere? Este literatura română cu adevărat una care s-a manifestat târziu? Are ea capodopere egale în timp cu cele ale altor popoare? Literatura veche a avut parte și de poeți sau doar de versificatori? Poeții români, care au fost nevoiți acum cu mai multe secole în urmă să scrie în alte limbi, ne aparțin? Literații de alte neamuri care au scris în limba română și care au „nevoit” între noi, în ce măsură pot fi numiți și ai noștri?

Sunt întrebări pe care ni le punem și care solicită răspunsuri.

Antologiile de poezie românească, editate la București și Chișinău, se deschid, de regulă, cu Var-

laam (? - 1657) sau cu Ienăchiță Văcărescu (1740-1797).

Dar poezia noastră își are începuturile cu mult mai devreme.

Vârsta antică, epoca clasică a literaturii române, este, indiscutabil, poezia populară – cu doinele, baladele, proverbele, bocetele, cimiliturile, descântecetele, basmele ei – memoria colectivă, ce s-a dovedit mult mai rezistentă ca pergamentul, care putea să ardă, să putrezească ori să fie distrus de umezeală (a lacrimilor sau a intemperiei) și uitare.

O antologie de poezie străveche românească, credem, ar trebui să includă textele tăblițelor de la Tărtăria (mileniul V î.Hr.), cântările tracului Orfeu (sec VI î.Hr.), poemele scrise în limba dacă de către marele poet latin Publius Ovidius Naso (43 î.Hr. – 18 d.Hr.) exilat la Tomis, poemele poezilor traco-daci (puse în circulație în ultimul timp), lucrările scriitorilor școlii literare de la Tomis: ale Sfântului Ioan Casian (c. 360-435), ale Sfântului Dionisie Smeritul și Areopagul (c. 470-545), ale lui Ioan Maxentius (a doua jum. a sec. V – mijlocul sec. VI), operele poezilor de la Școala literară de la Dunărea de Jos: Sfântul Niceta de Remesia (c. 340-420), autorul celebrului imn *Te Deum*, ale Sfântului Martinus de Bracara (înc. sec. V-580), ale croniștilor de la Tiras (Cetatea Albă) ș.a.

După constituirea Țărilor Române (sec. XIV) apar primele texte scrise: cronici, evangheliare, liturghiere, lucrări hagiografice ș.a.

Menționăm că începuturile poeziei în aceste spații se desfășoară în alte limbi decât cea românească. Limbile la care apelează primii noștri versuitori sunt preponderent cele trei, care în medievalitate erau crezute sfinte: latina, greaca și slavona. Celelalte graiuri erau considerate profane, nedemne de „stihoslovie” (poezie) și din motiv că se presupunea că Dumnezeu nu le înțelege.

Abia cărturarii din secolul al XVII-lea vor afirma că Dumnezeu cunoaște toate limbile, inclusiv cea vorbită de români și aceștia, depășind niște complexe culturale, traduc și tipăresc cărți „pre limba cea proastă” (aici – în sens de simplă, a oamenilor obișnuiți), or, cum afirmă mitropolitul Dosoftei: „Mai cu plăcere mi-i să aud cinci cuvinte în limba mea, decât o mie – într-o limbă străină.”

Dumnezeu devine român.

În diferite perioade, în Țările Române au fost la modă versul de limbă slavonă, versul caligrafiat în latină, greacă, poloneză, rusă, franceză. Acestea fiind de fapt limbi ale cărturarilor din timpurile contemporane lor. Astfel, Filoftei, Gavriil Uric, Chiprian, Eustatie Protopsaltul, Teodosie de la Neamțu, Dometian Vlahul, Ritorul Lucaci, Macarie, Azarie,

Eftimie, Coresi, Atanasie Crimca ș.a. au scris în slavonă și greacă; Petru Movilă – în slavonă, poloneză, ucraineana veche; Dosoftei – în română, poloneză, slavonă și greacă; Petru Cercel – în italiană; Teodor Corbea – în rusă; Miron Costin – a scris și în poloneză; Nicolae Olahus, Despot Vodă, Iohann Sommer, Christianus Schesaeus – în latină; Ioannes Kajoni Valahul – în latină și ungară; Matei al Mirelor – în neogreacă; Dimitrie Cantemir – pe lângă lucrările de limbă română, a compus în latină, greacă, slavonă, turcă, arabă, rusă; Nicolae Milescu-Spătaru și-a încercat pana versificației și în greacă, latină, slavonă, rusă ș.a.m.d.

Am putea afirma despre scrierile consăngenilor noștri realizate în limbile de adopție: straiul e străin, dar simțirea, viziunea „poeticească”, sufletul versului sunt românești.

Există o lirică imnică originală, dedicată sfântului Ioan cel Nou de la Suceava sau altor sfinți români, care, chiar redactată în slavonă sau greacă, are un „stil moldovenesc” sau „valah”, ce s-a păstrat și în transpunerea străină.

În Evul Mediu profesia de condeier, inclusiv cea de „scriitor de virșuri” (versuri) era una periculoasă. Lui Miron Costin i s-a retezat capul. Antim Ivireanul a fost strangulat. Lui Nicolae Milescu i s-a tăiat nasul. Dosoftei a murit în exil. Cantemir a luat drumul băjeniei.

Dar erau și poeții de ocazie, la fel de amenințați. Pentru aceștia *Pravila lui Vasile Lupu* (1646), în „glava” 50, punctul 6, formulează pedepse speciale: „Cela ce va scrie virșuri sau va scoate cântece întru ocara cuiva, acesta se va certa ca și cela ce va scrie sudalme și ocări, cum scrie mai sus” (Iar mai sus, la punctul 2, scrie: „Acela ce va face polojenii ca acelea cu ocări și cu sudălmi asupra altuia, aceluia să i se taie capul împreună și cu cela ce le va cânta acelea cântece sau alte ca acestea, toți cu o certare să vor certa” (adică pedepsi – n.n.).

Odată cu poetul, era decapitat și cititorul sau interpretul-cântărețul „ocărilor”.

Acesta, bănuim, o fi fiind unul dintre motivele care au făcut ca la noi, spre deosebire de alte țări cu pedepse mai blânde pentru acest „delict”, genul poeziei, în mod special al epigramei, să se afirme mult mai greu. (Erau îngăduite doar epigramele pozitive, care elogiau: boieri, domnitori, stemă, Țară).

Efortul nostru este unul de recuperare. Am încercat să restituim literaturii române pagini ce-i aparțin, autori uitați pe nedrept, file de poezii rătacite prin antologiile altor limbi, manuscrise înstrăinate, care, astfel, se întorc acasă.

Sunt încă puțin cercetate arhive celebre (ca cele de la Vatican, muntele Athos, Ierusalim, Antiohia,

Istanbul, Varșovia, Wittenberg, Viena, Budapesta, Dresda, Kiev, Atena ș.a.) care ar putea să conțină documente poetice prețioase, legate de numele scriitorilor noștri dintâi.

Acum mai mulți ani am fost foarte surprins să găsec în arhive și biblioteci din Moscova (în fondurile de carte rară: A. Iațimirski, P. Șciukin, V. Undolski, E. Barsov, E. Lebedev ș.a. de la Biblioteca de Stat a Rusiei), la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg (fondurile I. Iațimirski, M. Pogodin, P. Sârcu), de la Biblioteca Academiei Ucrainei din Kiev, în arhive din Lvov, Odesa, mai multe file de literatură, inclusiv cu poeme caligrafiate în sec. XIV-XVIII în limbile slavonă, greacă, rusă veche, ucraineană, poloneză ș.a., aparținând unor conaționali de-ai noștri.

Am considerat de cuviință mai întâi să traduc în română opera lui Alexandru Hâjdeu, scriitor din secolul XIX, tatăl marelui Bogdan Petriceicu-Hașdeu, care a scris doar în rusește din simplul motiv că timp de 106 ani limba română a fost interzisă în spațiul de la Prut și până la Oceanul Pacific (și acolo, lângă Marea Japoniei, există sate românești, cum e Novaia Sila, un sat de pescari moldoveni). Abia după asta am trecut la lucrările în slavonă, medio-bulgară, greacă, latină, turcă otomană, rusă veche, ucraineană veche, poloneză din „secole bătrâne”, cu care îmi umplusem mai multe caiete în trei luni de zile din vara anului 1985, când studiasem fonduri de manuscrise și cărți rare la biblioteci din Moscova și Sankt Petersburg.

Am căutat ulterior talmăcitori pentru acele texte. Și i-am găsit în persoana unor cărturari, cum a fost Gheorghe Armașu, preot în satul Petreni raionul Drochia, mare cunoscător de limbi moarte. Am avut și ajutorul altor erudiți.

Credința mea a fost și este că aceste lucrări aparțin, incontestabil, culturii române.

Literatura română scrisă în alte limbi ne-a lăsat cele mai vechi monumente.

Spre regretul nostru, această parte componentă a ei este insuficient studiată, despre existența acesteia se știe puțin și cu aproximație. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că ea nu există. Cred că e logic să procedăm la fel ca alte popoare, care și-au împlinit demult o datorie față de înaintași: aceea de a valorifica întreaga moștenire culturală. Așa cum literatura rusă, spre exemplu, și-a restituit capodoperele alcătuite în slavonă, medio-bulgară, parțial – sârbă, cea ucraineană – scrierile cărturarilor ei create în slavonă, latină și poloneză, depunând eforturi să-și traducă poemele dintâi din rusa veche în... rusă sau, respectiv, din ucraineana veche în ucraineana de azi. La fel au procedat, conform informațiilor de care

dispunem, și armenii, georgienii, tadjicii, turkmenii, uzbekii ș.a., care și-au editat monumentele antice compuse în limbi sau dialecte vorbite odinioară de locuitorii meleagurilor lor. Să nu uităm că italienii și-au asumat toată literatura scrisă în latină, grecii – cultura Greciei Antice, turcii – civilizația otomană.

Urmând exemple cunoscute, am găsit de cuviință, de asemenea, să adoptăm ortografiei contemporane unele texte, pentru a înlesni receptarea conținutului poetic învechit doar lingvistic, nu și semantic.

Transpunerile noastre vin în contextul eforturilor mai multor cercetători ai istoriei literare de a restitui culturii române „dispariții”, lucruri neglijate pe nedrept ori plecate atât de demult de acasă, încât ele însele aproape că uitaseră de unde vin. Am început cu poezia. Mai exact, cu descoperiri parțial ocazionale și cercetări nesistematizate, acest gest fiind mai mult unul de luare aminte, de atenționare adresat cercetătorilor și poezilor care vor veni. Aceasta – și din motiv că nu suntem atât de bogați ca să ne decidem și de puținul pe care-l avem și să ne prefacem în continuare că o literatură românească anterioară lui Dosoftei și Văcărești nu există: înainte de apariția tiparului – orice rând, fiecă pagină scrisă erau sortite să rămână, de regulă, într-un exemplar unic, cu atât mai mare este astăzi însemnătatea acestora.

În concluzie: considerăm că așa cum epopeile lui Homer, urzite în greaca veche, aparțin literaturii grecești, *Cântec despre oastea lui Igor*, izvodit în slavonă, e un bun al celei rusești sau – și mai încoace – cum *Descrierea Moldovei* de D. Cantemir redactată în latină face parte din patrimoniul literaturii române, la fel lucrările elaborate în Moldova, Țara Românească, Transilvania în alte limbi decât româna – slavonă, medio-bulgară, greacă, latină, poloneză, turcă, rusa veche ș.a. – aparțin și istoriei, și literaturii române.

Acești autori sunt ai literaturii române și datoria noastră este să i-i restituim. Cum suntem convinși că țin de literatura noastră și poezii, oamenii de cultură care, datorită unor împrejurări, și-au legat destinul lor de cel al Țărilor Române, aceștia locuind și activând în „realități valahe”, aducându-și astfel contribuția la devenirea culturii românești în care s-au integrat la anumite etape ale ei (Grigore Țamblac, Iohann Sommer, Christianus Schesaeus, Stavrinos ș.a.).

Totul este important într-o literatură care nu s-a bucurat de condiții propice dezvoltării ei decât ocazional. Nu sunt lipsite de relevanță nici însemnările fugitive de pe margini de file, făcute de posesori sau eventualii lectori, cu misiunea de a completa cronicele oficiale și de a reconstitui, luate împreună, fragmente ale istoriei, adăugându-i *fapte mici*, dar grăitoare, mărturisind un eveniment, un destin, o

impresie... un cititor.

De ce ar trebui să mai țină seama un „florilegiu” de poezie veche, apărut la început de secol XXI? Alcătuitorul lui e dator să aibă în vedere și cuceririle liricii din ultima sută de ani, când noțiunea de poezie a evoluat, incluzând nu doar rândurile ordonate după prozodie, armonie, rimă și ritm, ci și poemul în proză, proza poetică ș.a. Versul și-a lărgit vădit zonele și datorită altor genuri, în special a prozei, având ambiția de a se recomanda și a fi recunoscut întâi de toate după expresia poetică, idee, metaforă, imagine, conținut, limbaj, libertate a cuvintelor.

Nu se putea să neglijăm aceste completări la felul de a citi și a înțelege textul poetic, de multe ori ni se crea impresia că am fost „așteptați” și „găsiți” de către unele rânduri de adevărată sau nebănuită poezie ale condeierilor noștri dintâi, rânduri ce zăboviseră, înghesuite de multa proză ori – de și mai multa uitare – până cititorul să poată întrezări, dincolo de haina lingvistică, adesea demodată și impropriu, *noutatea neînvechită a poeziei*. Acesta e argumentul pentru care ne-am oprit și asupra unor bucăți ce n-au fost compuse spre a fi citite ca vers, dar care ni s-au părut a avea corespondențe cu ceea ce înțelegem prin poezie astăzi.

Anumite scriituri vechi sună „modern” și o simplă reasezare în formă de vers acordă sensuri noi unor cuvinte așternute de autori în rând de proză. O recitare atentă a cronicilor ne-a făcut să ne izbim de multe fragmente ritmate și rimate, texte scrise într-o perioadă când poezia făcea corp comun cu proza.

Aș fi bucuros dacă cititorul, parcurgând aceste pagini de început ale poeziei românești, ar avea sentimentul că participă la o călătorie în timp, și nu că vizitează un muzeu în care mai vede „zăpezile de odinioară” ori primăveri literare care au fost. Să nu spună, referindu-se la poezii noștri dintâi: scriitorii români de ieri, ci – *scriitorii dintotdeauna*.

I

Unul dintre primii autori de imnuri bisericești e **FILOTEI MONAHUL** (sec. XIV – începutul sec. XV), fost logofăt în divanul voievodului valah **Mircea cel Bătrân** (1386-1418), trecut în hrisoavele domnești cu prenumele mirean de Filos. Acesta s-a călugărit pe la sfârșitul secolului al XIV-lea la Mănăstirea Cozia cu numele „chir Filotei”. Compune, ca poet și compozitor, mai multe tropare – cântări de preamărire pentru sărbătorile creștine, un fel de refrene adause la psalmi, destinate a înlocui tradiționalele „aleluia”, numite Pripeale.

Pripeală. Aleluia

Slavă Ție, Treime Sfântă: Părinte, Cuvinte și Duhule Sfinte, zicând:

Slavă Ție, Dumnezeu!

*Bucură-te, ceea ce ești dăruită cu har, Marie,
Domnul este cu tine, zicând:
și prin tine cu noi!
Veniți toți, pe Maica Luminii, pe Prea Sfânta Fe-
cioară Maria, să o laudăm, pe care Sfântul Andrei
a văzut-o rugându-se cu sfinții în Vlaherna pentru
popor, și să cinstim puternicul ei Acoperământ!
Dat-ai semn celor ce se tem de Tine, ca să fugă
de la fața arcului, zicând:
Crucea Ta, Hristoase, Dumnezeu!
Veniți, iubitorilor de mucenici să laudăm pe iz-
vorătorul de mir, Dimitrie, zicând:
pe râvnitorul Mântuitorului!
Veniți, toți într-un glas să laudăm pe Ioan Gură
de Aur, zicând:
pe învățătorul cel de obște!
Veniți, toate cetele călugărilor, să laudăm pe
Sava cel Sfințit, zicând:
pe lauda Capadocienilor!..*

(1394, traducere din medio-bulgară)

Troparele compuse de monahul Filotei de la Co-
zia se cântă și azi în Biserica Română. Alcătuite în
grecește și traduse încă în timpul vieții în medio-bul-
gară, Pripealele acestui cel mai vechi melod român
au avut și mai au o circulație largă în Bulgaria, Ser-
bia, Rusia, Grecia. La Biblioteca Academiei Româ-
ne se păstrează treisprezece manuscrise slavone cu
Pripealele distinsului cărturar, alte unsprezece fiind
semnalate în diverse biblioteci, muzee, arhive din
străinătate. Acestea au fost editate în slavonă la Ve-
neția (1547), la Sas-Sebeș (1580), la Viena (1586),
la Govora (1637) etc. În traducere românească au
fost tipărite pentru întâia oară în Psaltirea de la Bu-
zău (1703).

Monahul Filotei de la Cozia românească și-a
adus, alături de Eustatie Protopsaltul de la Putna, o
contribuție deosebită la teologia liturgică ortodoxă
universală (Texte de Filotei Monahul în: *Catava-
sierul sau Octoihul Mic*, ediția a XI-a – București,
1980 p. 204-243).

II

O circulație largă în țările ortodoxe din vremea
sa au avut și immurile religioase ale mitropolitului
GRIGORE ȚAMBLAC (1364-1420), care în 1402
va scrie în medio-bulgară o operă originală *Muceni-
cia Sfântului Ioan cel Nou*, ale cărui moaște Alexan-
dru cel Bun le-a mutat în acel an de la Cetatea Albă
de pe malul Nistrului la Suceava, declarându-l sfânt
protector al Țării Moldovei.

În 1404, pe când era egumen al Mănăstirii
Neamț, Grigore Țamblac va scrie în medio-bulga-
ră, probabil pentru corul mănăstirii, un poem care
a avut o largă circulație vreme de câteva secole în
toată lumea ortodoxă.

*DOR DE DUMNEZEU
Nici grijile ce vin grămadă,
Nici temniță și nici corvoadă,
Și nici, mai tulbur, văzul meu –
Nu vor putea nicicând să scadă
Din dorul meu de Dumnezeu.*

(1404, Mănăstirea Neamțu, traducere
din medio-bulgară)

Poemul de mai sus deschide toate antologiile de
poezie veche ale Serbiei (de unde am preluat textul):
Dj. Trifunović – D. Bogdanović, Srbliak, Beograd,
1970; *O Srbliaku*, 1970, Beograd; P. Драгић Кужук
Средњовековно и ренесансно српско песништво,
Predrag R. Drajić Kujuk *Medieval and renaissance
serbian Poetry*, Antologi, Beograd, 1987, pag.
125).

Atât la Neamțu și Suceava, cât și la Kiev, unde
a fost mitropolit între 1415 și 1420, Grigore Țam-
blac va scrie mai multe predici și *cuvinte*, unul dintre
poemele lui cele mai cântate fiind *Stihul sărutării*
(Стих на целование), compus între 1416 și 1417,
precizându-se că acesta ar fi „creația lui chir Grigo-
re al Rusiei. Țamblac” (творение кирь Григория
российского. Цамблук).

III

Un poet original este și **CHIPRIAN**, ctitorul
Mănăstirii Căpriană (jumătatea a doua a secolului
al XIV-lea – prima jumătate a secolului al XV-lea),
care a scris în slavonă un imn religios și o *Jitie* a
sfântului Varvar în anul 1435.

Despre autorul poemului nu se știa decât că a
fost „egumenul mănăstirii Vișnoveț”. În urma unor
investigații, am concluzionat că Vișnoveț e vechiul
nume al râului Ișnoveț pe care e situată actuala mă-
năstire Căpriană (atestată și Chipriana, după nu-
mele distinsului cărturar de pe timpul domniei lui
Alexandru cel Bun, care, conform mărturiilor unor
călători străini prin Țările Române, erau primiți de
către voievodul Moldovei la mănăstirea în construc-
ție din „poiana lui Chiprian”, unde nevoia pustni-
cul). Mănăstirea a preluat inițial numele râului pe
malul căruia fusese construită, cum făcură și alte
ctitorii din acea perioadă: Putna, Voroneț, Neamțu,
ș.a., fiind menționată cu acest nume într-o gramotă a
lui Alexandru cel Bun la 9 noiembrie 1429.

Lucrarea lui Chiprian se intitulează *Jitia și via-
ța cuviosului nostru părinte Varvar cel izvorător
de mir, care s-a ostenit pe muntele Pelagonez*. Ea
descrie pe mai multe pagini viața acestui sfânt mai
puțin cunoscut, care fusese „căpitan de hoți” în țara
Lucan (Луканские горы) din sudul Peninsulei itali-
ce în secolul XIV și care, ulterior, căindu-se, a dus o
viață de ascet și de mucenic.

Lucrarea e valoroasă prin faptul că la sfârșitul

ei conține și un stih de laudă, unul dintre primele în literatura română.

*CUVINTE DE SLAVĂ LUI VARVAR,
COMPUSE DE CHIPRIAN, ÎN ANUL 1435
VERSURI SFÂNTULUI VARVAR
STIH I*

*Fiind bătut în cuie, a socotit
unul din hoți, mai norocosul,
Pe cruce lângă Tine răstignit
că-ntr-adevăr Tu ești Hristosul.*

*La fel, pe Varvar îl seduse
tâlhărășagul necurat,
Dar a crezut că ești, Iisuse,
Tu Dumnezeu-adevărat.*

*Și-a sângerat Varvar, rănit
de o săgeată într-o coastă:
Cu sulița cum fu muncit
Hristos pentru izbava noastră.*

*Varvar din țara sa străbună
vine pe frați să îi împace
Și între cei certați să pună
blagosloviile-i de pace.
(1435, traducere din slavonă)*

Lucrarea lui Chiprian se păstrează în câteva copii, dintre care una se află într-o *Culegere* (Сборник), operă a celebrului copist Gavriil Uric de la Mănăstirea Neamțu din anul 1448, achiziție a Secției de manuscrise a Bibliotecii Naționale a Rusiei din Sankt Petersburg, povestirea hagiografică și „stihul” despre Varvar fiind inserate între paginile 154-176 ale *Culegerii*.

IV

Ar putea să-și găsească loc într-o antologie de poezie veche românească și **PISANIA** din 1487 de pe frontispiciul Bisericii Sfântul Zaharia din Linotopi, alcătuită în aromână. Câțiva cărturari aromâni (Hristu Căndroveanu, Iustin Tambozi ș.a.) au semnalat existența unui text românesc cu litere grecești anterior Scrisorii lui Neacșu de la Câmpulung din 1521 într-o biserică aromânească în partea de nord a Greciei, chiar la granița greco-albaneză. În vara anului 2011 l-am rugat pe Vasile Șoimaru, care călătorea pe locurile populate de românii din jurul României și pe care n-am putut să-l însoțesc din motive obiective, s-o caute, dar la Linotopi i s-a spus că inscripția veche să află undeva sub tencuială, pentru că autoritățile ecleziastice ale țării ortodoxe-prietenice au dat indicații stricte ca tot ce nu e text în limba greacă să fie răzăluit sau acoperit cu var. Pisania de la Linotopi este deocamdată cel mai vechi document alcătuit în limba română.

(vezi și Hristu Căndroveanu. *Aromânii de ieri și de azi*, Craiova: Scrisul Romanesc, 1995).

*Pisanie
„Cari
va
s-intră
în aiastă
bisearică
și va
și înclină
Dumneză' va lu
agiută”*

(1487, text în aromână)

V

Domnitorii noștri au avut poeți de curte.

Călătorii străini, poposiți la curțile domnești, vorbesc de prezența cântecelor de vitejie, de voinicie sau militărești la curțile domnești, care avea o tradiție veche.

Matej Strykowski va relata în 1574: „Acest glorios și antic obicei se păstrează până azi... în Moldova, precum mă încredințai eu însumi și auzii de ajuns cu propriile urechi în toate adunările... unde faptele oamenilor renumiți sunt celebrate în cântec cu acoperământul viorilor, alăutelor, cobzelor și arfelor, căci poporul de jos se desfată peste măsură ascultând marile vitejii ale principilor și ale voinicilor.”

Cele mai multe cântări erau despre Ștefan cel Mare, călătorul polonez zicând despre slăvitul voievod al Moldovei: „Moldovenii... cântă despre acesta la toate mesele lor, acompaniindu-se cu strunele alăutei:

*Ștefan-vodă bătea pe turci,
bătea pe tătari,
bătea pe unguri,
bătea pe polonezi
și pe cazaci!”*

Despre acest obicei vechi – al cântecului vitejesc rostit la mesele domnești – vorbește în cronograful său și cuviosul Dorotei al Monembaziei, care vizitează Moldova în 1588, în vremea domniei lui Petru Șchiopu.

Tradiția mai era vie la curțile domnitorilor noștri pe timpul cronicarului Nicolae Costin (c. 1660-1712), care scria: „Aicea, în țară la noi, vedem și până astăzi, la mesăli domnilor, cântând lăutarii cântecele domnilor trecuți, cu nume bun și cu laudă celor buni, iar cu ocară celor răi și cumpliți.”

POET ANONIM DE LA CURTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE (sec. XV-XVI)

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, Bogdan Petriceicu-Hașdeu a descoperit în *Gramatica ceșă* a lui Jan Blahoslav, tipărită la 1570 în Boemia, un

cântec despre Ștefan cel Mare în limba ucraineană. Autorul gramaticii primise această baladă de la un prieten al său Nicodim, care o auzise „în Veneția la slavii de acolo”.

Probabil, acest cântec făcea parte din repertoriul poeticii de curte, aparținând perioadei slavone a literaturii românești, când domnitorii noștri aveau poeți „în slujbă” care le însoțeau ospetele cu „cântece vitejești”. Autorul ei poate fi unul dintre cântăreții profesioniști, ce cântau la mesele domnești, la adunări populare ori în fața ostașilor, întru a-i încuraja la luptă.

Cântată frecvent la curtea voievodală a Moldovei, balada a trecut cu ajutorul guslerilor „sârbi”, cum li se zicea poezilor de limbă slavonă în Moldova, către Polonia și Ucraina, fiind adaptată aici (limbii ucrainene), cu urme de elemente lingvistice din substratul slavon rămas în baladă, așa cum avea s-o înregistreze și acel Nicodim care i-a transmis-o lui Jan Blahoslav.

În acest cântec istoric e posibil să se descrie, să se glorifice un caz real – dragostea lui Ștefan pentru o fată simplă din popor, deși unii cercetători înclină să creadă că balada ar fi mai degrabă o metaforă a cuceririi de către Ștefan cel Mare a Chilei, fata simbolizând cetatea de la mal de Dunăre, râvnită de „oastea turcească” și cea „tătărească”.

CÂNTEC DESPRE ȘTEFAN CEL MARE

*Dunăre, Dunăre,
De ce-ai curge tulbure?!
Stau pe maluri-nalte
Trei cete înarmate:
Una e ceată turcească,
Alta – ceată tătărească,
Ci a treia ceată-i
De valahi zvelți. Iată-i!
În tabăra cea turcească –
Săbii zângănesc,
În cea tătărească –
Săgeți slobozesc,
Iar în cea valahă-i
Ștefan cu-o garoață,
O fetiță – floare
Ce se uită-n soare,
Prin lacrimi privește,
Și așa vorbește:
„Ștefan, o, Ștefan,
Fiu al lui Bogdan!
Ori mă ia mireasă,
Ori să plec mă lasă!”
Iar Ștefan, domn mare,
Ce-i răspunde oare?
„Copilă frumoasă,
Te-aș lua mireasă,*

*Te-aș lua pe tine –
Dar nu ești de mine.
Te-aș lăsa,-ntr-o șagă,
Dar îmi ești prea dragă.”
Zice cea frumoasă:
„Atuncea mă lasă
Să sar de pe stâncă
‘n Dunărea adâncă,
Cine-o să m-ajungă
A lui am să fiu”.
Trei cete se-alungă
După ea, în râu.
Ci-o ajunse înot,
Ci-o ajunse tot
Ștefan Voievod.
La mijloc de ape
O ține aproape,
Îi sărută fața,
Și-i spune așa:
„Dragă-mi ești ca viața!
Fii soția mea!”
(sec. XV-XVI, traducere din ucraineana veche)*

Nu e lipsit de interes faptul că textul din *Gramatica* lui **Jan Blahoslav** de la 1571 se încheie cu interjecția „Amen”, care de regulă se pune în texte religioase sau care au legătură cu religia, cu sensul de „Așa să fie!”, ca și cum ar fi vorba mai degrabă de o rugăciune. „Amin”-ul, pe lângă faptul că anunță sfârșitul cântării, poate sugera și faptul că, posibil, aceasta fusese popularizată și de călugări-cântăreți.

Balada istorică *Cântec despre Ștefan cel Mare* este întâia creație populară ucraineană, cea mai veche înregistrată.

Ea a fost înalt apreciată de marele scriitor ucrainean Ivan Franco, care (la 1913) menționa, în *Studiu despre cântecele populare ucrainene* că prezența acestui cântec în repertoriul ucrainean e o mărturie vie a sentimentelor de prietenie ale ucrainenilor față de români și a simpatiei pentru faptele de vitejie ale lui Ștefan cel Mare. Într-un alt articol, același I. Franco menționa: „În general, cea mai veche perioadă din istoria căzăcimii, mai ales în secolul XVI, este strâns legată de evenimentele din Muntenia și Moldova, și unul dintre cele mai vechi cântece populare ale noastre, întâmplător păstrate până în prezent, din anul 1572, îl proslăvește pe voievodul Ștefan.” (Recenzie la studiul lui A. Iațimirski *Романский митрополит Макарий* (Macarie – mitropolitul Romanului), publicată în *Записки научного товарищества им. Т. Шевченко* (Însemnări științifice ale întovăririi „T. Șevcenco”), 1910, vol. II, pag. 225-226).

Considerat cel mai vechi monument de literatură ucraineană și model de limbă din secolele XV-XVI, *Cântecul despre Ștefan cel Mare* reprezintă una dintre filele de început ale antologiilor de literatură veche din Ucraina (vezi *Пісні та романси українських поетів в двох томах*, Kiev, 1956, pag. 85-87; *Песнь Купидона*, Kiev, Ed. „Молодь”, 1984, pag. 19 ș.a., care ne-au servit pentru tălmăcierea în română).

VI

Unul dintre cărturarii, poeții, compozitorii și cântăreții cei mai importanți de pe timpul lui Ștefan cel Mare și al urmașilor săi – Bogdan cel Orb și Petru Rareș – este **EUSTATIE PROTOPSALTUL** (146?-1546). Mai e cunoscut cu numele „Eustatie de la Putna”.

Își face studiile la Muntele Athos. A fost protopsalt, adică întâiul cântăreț al Școlii de psalți, retor (profesor care preda rostirea cazaniilor), conducător de cor și profesor de muzică. Activitatea lui e menționată în diferite documente, între anii 1493 și 1546. E autorul *Cărții de cântece*, alcătuită în 1511, unde introduce și cântări proprii, și al unul *Irmologhion*, ce conține stihiri, heruvice, aliluare, crateme, prochimene, irmoase și imnuri.

Deși monahul Eustatie și-adunase cântările în carte abia la 1511, se vede că la 1504 autorul se afla în culmea slavei sale, dacă i se încredințase conducerea corului care a cântat la moartea bătrânului voievod al Moldovei, posibil chiar să fi alcătuit și o compunere originală cu această ocazie.

Cartea de cântece, care se păstrează în Secția de manuscrise a Muzeului Istoric de Stat din Moscova, conține cântece în limbile slavonă și greacă. Ea pare mai degrabă pictată, decât scrisă, fiind o adevărată capodoperă a artei miniaturale. Pe una dintre file suntem lămuriți că: „sie tvorenje Evstatieva” (aceasta e creația lui Eustatie). La pagina 158 a manuscrisului găsim autograful compozitorului inclus într-o criptogramă, din care, descifrând-o, aflăm: „Protopsaltul Eustatie de la mănăstirea Putna a scris această carte de cântece cu cântări de-ale lui, în zilele blagocestivului și iubitorului de Hristos domnului nostru Ioan Bogdan voievod al Țării Moldovalaha în anul șapte mii și încă nouăsprezece (7019 – adică 1511) luna iunie, ziua a unsprezecea, această carte, aceste cântece în dar le aduce.”

IMNUL LUI IOAN CEL NOU

DE LA CETATEA-ALBĂ

Țară de sus,

te bu-

te bu-

cu-

ră

și te

ve-

se-

le-

ște

nespus.

Și cântă,

având în mi-

în mi-jlo-cul tău

o stea

ce-i nestinsă

și prea-

lu-

mi-

noa-

să

mereu;

întrecând soarele

care ră-

sa-

re:

pre Ioa-

pre Ioan-cel cu numele-i mare.

Ra-

mu-

ră

cerească

cres-

cu-

tă

din rădăcină

mu-

ce-

ni-

cea-

scă;

a-

alea-

aleasă

lumină;

pre el,

mult-

pă-

ti-

mi-

to-

rul

și de Hristos

iubitorul

I-

Ioa-

Ioane,

tu care

Mân-

tu-
i-
to-
ru-
lui
drag
fostu-i-ai tare,
rugă-mu-te:
roagă-i-te
să ne dăruie
milă
și
în-
du-
ra-
re!

(1511, traducere din limba slavonă)

Cartea de cântece din fosta colecție a lui P.I. Șciukin, pe care acesta din urmă o procurase, la rândul-i, de la preotul Teofil Ghepețchi din Vorniceni (sat din raionul Călărași al Basarabiei), în secolul al XIX-lea – se păstrează la Secția de manuscrise a Muzeului Istoriei de Stat din Moscova. O lucrare de-a lui Eustatie – *Imnologhion*, se pare o altă parte din același manuscris, fiind caligrafiat cu aceeași cerneală pe file asemănătoare, de aceeași dimensiune și culoare, se află la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg. Unele adoptări din *Cartea de cântece* sunt notate-n formă de cruce (verso-ul paginii 25), aici menționându-se că „această cruce arată din câte părți e alcătuită acest heruvic”.

Coperta de lemn îmbrăcat în piele groasă, are imprimate în partea de jos diverse flori și frunze cuprinse în cercuri.

Imnul lui Ioan se întinde, în manuscrisul de la Moscova, pe câteva file (începând cu pag. 138 verso, apoi 139, pe ambele părți, și 140, pe partea numerotată a foii), fiind însoțit de note muzicale și de mențiunea că „sia tvorenie Evstatieva”. Am ținut cont, la traducere, și de scrierea specifică a cuvintelor, prin aceasta adăugându-se muzicalitate, datorită unor anumite repetiții: de vocale ori silabe întregi. Se creează impresia că pe atunci cei care citeau textul propriu-zis puteau să-l cânte chiar și fără să cunoască notele, cuvintele fiind caligrafiate într-un fel sugestiv (de exemplu: *Съвернаааа страана вееееееесраадууууитееяа иииииииии веееееееселяяяяящяа* ș.a.).

În anii '70 ai secolului XX lucrările lui Eustatie Protopsaltul au fost editate de către Fondul Culturii din Bulgaria (sub îngrijirea Lilianeii Jivkov) cu mențiunea că Eustatie Protopsaltul ar fi fost „poet și compozitor bulgar care a activat la Mănăstirea Putna din Moldova”.

VII

POEȚI AI ȘCOLII DE LA PUTNA (sec. XV-XVI)

La sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea Școala de psaltichie de la Putna, un fel de „Academie muzical-literară”, se află în apogeul slavei ei, cântările de aici devenind cunoscute nu numai în Moldova, ci și aproape în întreaga lume ortodoxă. În paralel cu școala de psalți de la Neamțu, deschisă înaintea acesteia, cu tradiții mai vechi, care o asigurase și cu profesori, la cea de la Putna activează compozitori vestiți, autori de melodii sau de texte pentru cântările liturgice.

Pe timpul lui Eustatie Protopsaltul, Școala de muzică de la Putna, având susținerea domniei, or Ștefan cel Mare își dorea Putna un important centru religios și cărturăresc, cunoaște o înflorire deosebită. Treptat, stilul de psalmodie de aici se impune în aproape întreaga arie bizantino-slavă, așa-numitul „Putnenskii raspev” (motiv putnean) având o largă răspândire mai ales în Rusia medievală. La Putna vin să-și facă studiile muzicale tineri din țări străine. Alexandru Lăpușeanu scria comunității ortodoxe din orașul Liov (Lvovul de azi) într-o epistolă de la 6 iulie 1558: „Trimiteti-ne de asemenea alți cântăreți tineri și buni, iar noi îi vom învăța cântarea grecească și sârbească; după ce îi vom instrui, îi vom trimite la voi; trebuie să aibă numai voce bună...”

În aceeași scrisoare, domnitorul moldav afirmă că elevi din orașul Peremâșl au sosit deja în Moldova să învețe cântarea bisericească.

„Școala cea mare” de la Putna a funcționat neîntrerupt, timp de mai multe secole, având profesori și compozitori celebri, de la Eustatie Protopsaltul până la Vartolomeu Măzăreanu, ultimul cronicar român din sec. al XVIII-lea.

Imnurile alcătuite de Școala greco-slavo-română de aici se cântau până departe în Rusia, Bulgaria, Grecia ș.a. (unele dintre acestea au fost semnalate de către bizantinologul rus Nicolai Uspenski, în arhivele Mănăstirii Solovețk, întemeiată în secolul al XV-lea pe o insulă din Marea Albă, departe în nordul Rusiei).

Cântecele putnene, descoperite ulterior în arhive, și-au pierdut în drumul lor de-a lung de veacuri, numele autorilor, unii dintre care puteau fi lesne celebrii compozitori și poeți de la Putna și aceștia numindu-se:

STAREȚUL IOSAF

(sec. al XV-lea)

Fost psalt la Mănăstirea Neamț, vine la Putna din porunca lui Ștefan cel Mare. E primul stareț al Mănăstirii Putna. El înființează școala de muzică de

la Putna, numită Școală de cântăreți de psalmi. Unul din psalmii compuși de el se întitulează *A fost înșelat Adam*.

PROTOPSALTUL PAISIE

(sf. sec. XV- înc. sec. XVI)

Scrie în 1504, la porunca bătrânului voievod Ștefan cel Mare, pentru Mănăstirea Dobrovăț un Mineu care s-a cântat în bisericile române până în secolul nostru.

PROTOPSALTUL ANTONIE

(sf. sec. XV- înc. sec. XVI)

Protopsalt și teoretician al muzicii ecleziaste.

A scris în 1544-1545, în vremea egumenului Gheorghe de la Putna, o Psaltichie în limba greacă, incluzând diverse cântări bizantine. *Antologhionul* său, zis și *Acatist grecesc*, conține din cele 482 pagini în greacă și 9 pagini de text în slavonă, iar 4 – în ambele limbi, slavonă și greacă.

PROTOPSALTUL EUSTATIE

(146?-1546)

Autorul unei *Cărți de cântece* (1511) și a unui *Irmologhion*, care cuprinde heruvices, aliluare, stihiri, crateme, prochimene, irmoase și imnuri.

RETORUL LUCACI

(sec. XVI)

Profesor ce preda rostirea cazaniilor la școala de psaltichie de la Putna, autorul primei cărți de drept din Moldova (1581).

DOMETIAN VLAHUL

(sec. XV- XVI)

A compus la Putna mai multe cântări, între care *Paharul mântuirii*, în greacă, cântec inclus într-un *Liturghier* de la 1550.

THEODOSIE ZOTICA

(sec. XV- XVI)

Compozitor și poet putnean. Autor al mai multor cântări în limbile greacă și slavonă (între ele *Carii pe heruvimi*, *Lăudați pre Domnul*, *Apărătoare doamnă* ș.a.)

ANONIMI I

Autorul unui *Stihirar* scris la Putna, care a circulat în Moldova secolului XV.

ANONIM II

A lăsat un manuscris psaltic greco-slav din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

ANONIM III

A scris la Putna în jurul anilor 1570 un *Antologhion*, care se păstrează în biblioteca Universității din Leipzig.

... Și mulți alții, care au adăugat celebritate și bun nume Școlii de muzică și poezie de la Putna.

CÂNTEC VALAH PE TREI VOCI

Noi cei care pe Heruvimi,

Noi cei care pe Heruvimi

Cu taină-i închipuim...

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

Textul slavon al cântării de mai sus se întâlnește ades, însoțit de note, în culegeri de cântece copiate în Rusia. Într-un *Irmologhion*, numit *Notnâi sbornic*, alcătuit pe timpul țarilor Ioan și Petru Alexeevici, – ce cuprinde laude pentru țari, e inserat, la pag. 183 și acest *Herувикъ напѣву волошского на три голоса* (Heravic de cântare valahă pe trei voci). (Muzeul Național de Istorie din Moscova, colecția P. I. Șciukin, Nr.53). Culegerea are mai multe cântări, ce poartă mențiunea „pe motiv putnean” – *распевъ путенский* sau *путевой*, menționate concis – *путь*, alcătuite de compozitori și poeți de la Putna (paginile 100, 112-116, 152, 188, 170 ș.a.).

O variantă se află la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg (fosta „M. E. Saltâkov-Șcedrin”): colecția Mănăstirii Solovețk, Nr. 671/622, f. 35v și 36, cu mențiunea „музыка Евстатия”, fiind transcrisă într-un caiet, în jumătatea a doua a secolului XVII, cu titlul *Иже херувими тайно образующе....*

Muzicologul rus N. Uspenski în volumul *Образы древнерусского певческого искусства* (Imagini ale artei corale vechi din Rusia), Ed. Музыка, Leningrad, 1971, pag. 123, va comenta astfel creația eustatiană: „Compoziția lui Eustatie e interesantă nu numai prin motivul melodic, ci și prin tonalitatea ei constantă. Alegând drept suport al armoniei nota „do”, Eustatie creează melodii pe baza cântării tonurilor „mi” și „sol”. Astfel, întregul motiv muzical se sprijină pe modalitatea expunerii orizontale a unui acord perfect al tonalității. Acesta a însemnat un nou procedeu de expunere a melodiei în cântarea liturgică rusă.”

LA SFINȚIREA APEI CÂNTĂM ACEST CÂNTEC PUTNEAN

Doamne, apa ne-o dăruiește:

dumnezeiască binefacere,

sufletească refacere.

Greșelile noastre

omenești

spălându-le în Iordan –

izvorul,

preacuratul

și nepieritorul.

Sfințește-mă

cu apa acestui botez,

să pot

capetele balaurului

să le retez.

Fraților,

să slăvim

duhul sfânt,

plutind nevăzut

peste ape

și peste pământ.

Rogu-te, Hristosule-Dumnezeu:

rătuieste sufletul meu.

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

Cântarea e inserată în *Нотный сборник*, Biblioteca Muzeului Național de Istorie din Moscova, Secția de manuscrise, fondul P. I. Șciukin, Nr. 53 pag. 170.

NOUĂ VIAȚĂ VECINICĂ...

CÂNTEC PUTNEAN

Nouă viață vecinică

findcă ne dăruî,

Se ne închinăm învierii lui

din a treia zi...

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

Cântarea face parte din *Cartea de cântece*, Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg (fosta „M. E. Saltâkov-Șcedrin”), colecția Mihailovski O, Nr. 14, fila 161 și verso.

ÎN LUNA IANUARIE, LA TĂIEREA ÎMPREJUR, SE CÂNTĂ ACEST REFREN

CÂNTEC PUTNEAN

Slăvește, suflet al meu,

după lege tăierea împrejur

a Fiului

lui

Dumnezeu.

Înalță mereu,

suflet al meu,

rugi umile

pentru chezarul

chezarilor –

sfântul Vasile.

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

E inserat în *Нотный сборник* (Biblioteca Muzeului Național de Istorie din Moscova, Secția de manuscrise, fondul P.I. Șciukin, Nr. 53, pag. 114).

CRUCII TALE...

CÂNTEC PUTNEAN

Crucii tale, Doamne ne închinăm

Și sfânta Ta înviere-o cântăm.

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

Cântecul se află într-o culegere de cântări ce se păstrează la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg (fosta „M. E. Saltâkov-Șcedrin”), colecția Mănăstirii Solovețk, Nr. 644/618, fila 2 v. și 3.

CÂNTEC PUTNEAN

Sufletul Davidului

ia-l, Doamne,-n seamă

blândețile lui.

Slăvi-mu-te, Fecioară,

între sfinți

și pe binecuvântații tăi părinți,

Vecinic, vecinic vom lăuda

slăvita

naștere-a ta.

(sec. XV-XVI, traducere din slavonă)

Din: *Нотный сборник*, (Muzeul Național de Istorie din Moscova, Secția de manuscrise, fondul P.I. Șciukin, Nr. 53, pag. 112). Cântecul e compus în stilul „путненский распев” (motiv putnean).

VIII

Unul dintre cântăreții și compozitorii Școlii de psaltichie de la Putna a fost **DOMETIAN VALAHUL** (sf. sec. XV – prima jumătate a sec. XVI). Se pare că e același cu „Dometianos Blahos”, nume consemnat alături de cel al lui „Eustatie monahos” (Protopsaltul?), unul din autorii manuscrisului *Cântările Sfintei Liturghii*, alcătuit la Putna la începutul secolului XVI.

Cântecele lui mai sunt incluse într-un *Liturghier* de la 1550. Pe o filă a acestuia se poate citi: „La anul de șapte ori o mie de zece ori cinci, de două ori și iarăși nouă de două ori (7118, adică 1610) a cumpărat această carte de cântări chir Mitrofan, episcopul Romanului și a dat-o ucenicului său, Ieromonahul Varlaam, să fie lui...” Deci unul dintre proprietarii manuscrisului a fost Varlaam, autorul *Cazaniei*. Pe o filă a acestei lucrări psaltice greco-slavone e inserat și imnul *Paharul mântuirii*.

ПАХАРУЛ МĂНТУИРИИ

Pa-

ha-

rul

măntuirii

voi lua,

și

nu-

me-

le-

Domnului

voi striga!

(1550, traducere din limba greacă)

Paharul mântuirii (Потерион сотериу) Dometian Valahul l-a scris în plagul sau modul IV, în stilul numit „asmatic” (modalitate bizantină de cântare). Prezintă anumite reluări – „Leghe” (- spune!) și „Palin” (- iarăși), tradiționale pentru muzica religioasă.

IX

THEODOSIE ZOTICA (sec. XVI) a fost un alt compozitor și poet de limbile greacă și slavonă bisericească de la Școala de la Putna. A activat în secolul al XVI-lea. Ne-au rămas de la el trei lucrări scrise în tradiția bizantină, incluse într-un *Antologhion* din al treilea pătrar al secolului al XVI-lea, ante 1570, care se păstrează la Leipzig.

*DOAMNĂ APĂRĂTOARE**Doamnă Apărătoare**și Învingătoare...**(sec XVI, ante 1570, traducere din slavonă)*

Textul slavon e pus pe muzică de compozitorul și poetul Theodosie Zotica. În original:

ВЪЗБРАННОЙ ВОЕВОДѢ ПОБѢДИТЕЛЯ...

Manuscrisul se află în Biblioteca Universității din Leipzig (f. 94-93), Catalog nr. 393; Oficiul: *Utrenie (Condacul sărbătorii de la 25 martie)*.

(vezi și Titus Moisesescu *Florilegiu sau creștomăție de cântări religioase de compozitori români din secolele XV-XVIII*, B., Editura muzicală, 2002).

X

Un alt poet român de limbă slavonă e **TEODOSIE DE LA NEAMȚU** (sf. sec. XV-prima jum. a sec. XVI).

A fost egumen și prezbiter la celebra Școală de la Neamțu, pe timpul lui Petru Rareș. Se cunosc puține date despre el. În 1527 era ieromonah la Neamțu (numele lui e indicat printre cei care participă la alegerea ca egumen al lui Gherman). În vechile poemelnice e menționat anul când a fost ales, la rândul i, egumen de Neamț – 1531.

Ulterior a devenit episcop de Rădăuți. A scris după modelul lucrării lui Grigore Țambalac (reinvestind-o, de fapt, cu cuvinte proprii, și amplificând-o) o „jitie”, o slujbă și un cuvânt de „polivală” (laudă), dedicate lui Ioan cel Nou de la Cetatea-Albă, adăugând la viața sfântului o introducere și o încheiere originale.

*CUVÂNT DE LAUDĂ LUI IOAN CEL NOU**O, preafericitul suflet slăvit.**O, 'n bărbătești fapte te-ai fost ostenit.**O, bunule, cât rău ți s-a dat să înfrunți.**Ai trăit în puțină vreme cât alții-n ani mulți.**O, drag îi ești, suflete, lui Dumnezeu.**O, faptele tale-s plăcute Domnului Tău.**O, dragi lui – ale tale plânsuri tăcute.**O, sânjiuri¹ – plăcute.**Dragi – isprăvile tale, de Domnul știute.*

*Începutu-i-s-au caznele încă pe când
se afla pe mare.*

¹ pluralul de la *sânge* (în original – *угодны кръви*)

*Pentru-a lui iubire de Mântuitor –
întemnițare.*

*Batjocoriri.**Schingiuri.**Dar dârz se-arată față de cei ce-l muncesc.**Răspunsuri ne-nfricoșate**buzele sale rostesc.**O, de toate acestea îngerii s-au minunat
și deavolii – s-au rușinat.**L-au aplaudat mărturisitorii și asceții.**L-au lăudat profeții.**Îngerii l-au întâmpinat și condus.**Arhanghelii² l-au purtat pe sus.**Stăpâniile³ – îl însoțeau fericite.**Puterile⁴ – tânjeau să-l imite.**Drepti, ai zilelor toate,**se-nbucurau, triumfând.**Iubitorul-de-prieteni, Gheorghe cel sfânt,**și cu dânsul – cei muceniciți altădată –**se veseleau în ceată.**Atoatestăpânitorul**cu aripile l-a coperit**și cu harul nemorții l-a dăruit,**cu har de ales rostuindu-l,**în Sfatul Sfinților proslăvindu-l.**Mare și înfricoșător e Dumnezeu**Pentru cei care calcă**Cuvântul său,**Și nesfârșit de blând**pentru cei care-s buni pe pământ.**Minunată este-a Domnului lucrare,**facând întru-ale sale – voile sale!**(5 mai 1534, traducere din slavonă)*

Lucrarea lui Teodosie de la Neamțu se află înse-rată într-un *Mineu pentru luna aprilie*, scris la 1467 (secție de manuscrise a Bibliotecii de Stat a Rusiei din Moscova, Nr. 310, colecția lui V. I. Undolski, cota 81, pag. 200-208). Coperțile sunt de scândură, îmbrăcată în piele cu cataramă de os prinse de capetele a trei cozi subțirele de piele împletite-n două. Hârtia pe alocuri e cârpită. La pag. 133 putem citi data scrierii, notată grăbit cu tuș negru: „В лет 6975 (1467) повелением благочестиваго господина нашего Ио Стефана воевода сына Богдана воеводы исписа сия минеи монастырю своему от Путна. При архимандрите кир Иосафа рукою многогрешного Никодима диакона (În anul 6975 (1467) la porunca blogcestivului nostru domn Io Ștefan voevod, feciorul lui Bogdan voevod, s-a scris

² Cete de îngeri

³ Cete de îngeri

⁴ Cete de îngeri

acest mineu pentru mănăstirea sa Putna. În zilele arhimandritului chir Iosaf, de mâna mulțpăcătoșului Nicodim diaconul.”

La pagina 187 semnătura se repetă: „Никодим диакон исписа сии минеи в лет 6975 (1467)”, adică „Nicodim diaconul a scris acest mineu în anul 1467.”

„Alcătuirea” lui Teodosie a fost anexată la Mineul scris de „mâna preapăcătoșului” Nicodim în secolul următor, copiată pe 20 de foi de către ieromonahul Mănăstirii Umor Calist, la porunca arhimandritului Eustatie, în anul 1574, la 40 de ani de la scriere.

La pagina 197 începe povestirea propriu-zisă despre „sfântul mare mucenic Noul Ioan de la slăvita cetate Trapezon.” La pagina 200 debutează imnul dedicat Sfântului Ioan cel Nou, scris, cum se precizează, în text, de către Teodosie, „мниха и презбитера, иегумена обителя Пантократора” (monah și presbiter, egumen al lăcașului Pantocrator), în anul 1534.

XI

O importantă figură renașcentistă, primul mare umanist de origine română e **NICOLAUS OLAHUS** (adică **Nicolae Românul**, Valahul, cu numele latinizat). S-a născut la Sibiu la 10 ianuarie 1493. Bunicul său, boierul Mânzilă de la Argeș, se înrudea cu familia domnitoare a Țării Românești și se căsătorise cu Marina, sora lui Iancu de Hunedoara, tatăl său Stefan (Stoian) fiind văr cu regele Matei Corvin.

Nicolaus Olahus a învățat la școala capitulară din Oradea, devenind la vârsta de 17 ani paj la curtea regelui Ladislau, apoi secretar al episcopului din Pécs, și, în 1529, secretar al regelui Ludovic al II-lea, după moartea căruia, în lupta de la Mohács, o însoțește pe regina văduvă Maria în peregrinările sale pe la curțile europene. Se stabilește la Bruxelles în 1531, când Carol Quintul, fratele reginei Maria, îi oferă acesteia demnitatea de vice-regină a Țărilor de Jos.

Aici intră în contact cu Erasmus din Rotterdam (1466-1536), autorul pamfletului celebru *Elogiul nebuniei* (1509), refugiat pe atunci în Elveția.

Nicolaus Olahus a scris în limbile greacă și latină: scrierile istorico-geografice *Descrierea Ungariei* (1536), istoria lui Attila și un scurt *Chronicon*, cu elemente autobiografice, în care consemnează evenimentele din timpul lui Matei Corvin până către mijlocul sec. al XVI-lea.

Revenit în țară în 1542, e numit secretar și consilier al regelui Ferdinand (1551), episcop de Zagreb și Egger, iar din 1553 – arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei. În 1562 devine regent al Ungariei, ca locțiitor al împăratului Ferdinand I (1558-1564).

Moare la 17 ianuarie 1568.

Nicolaus Olahus este revendicat de literaturile mai multor popoare de care a fost legat și prin originea sa, dar și prin activitatea desfășurată în Transilvania, Ungaria, Slovacia și Țările de Jos, împărțind în acest sens destinul altor cărturari români: Petru Cercel, Nicolae Milescu-Spătaru, Petru Movilă, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir ș.a.

În lucrarea *Descrierea Ungariei* cărturarul, între altele, afirmă: „Moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri și religie ca și muntenii...”

Nicolae Olahus a fost un poet cunoscut în epocă, fiind numit „poeta ornatissimus”. A scris o *Elegie la mormântul lui Erasmus din Rotterdam*, mai multe epigrame, fiind unul dintre primii noștri epigramiști, satire, scrisori versificate adresate prietenilor, compuse în limbile latină și greacă.

CASIERUL REGINEI

(epigramă)

*Vine șontâc-șontâc și-i necăjit când
este vorba să plătească;*

*Dar când să ia, mai sprinten
decât dânsul altul nu e.*

*Să dea Domnul ca picioarele-i strâmb
strâmb să-l slujească*

*Și să i se-ndrepte doar atunci când cioclii
i le vor prinde-n cuie.*

(c. 1536-1540, traducere din limba latină)

XII

În zidul Cetății de la Tighina de pe malul Nistrului în anul 1541 au fost săpate versuri turcești, scrise la persoana I singular în numele sultanului **SULIMAN I MAGNIFICUL** (1495-1566), în timpul căruia Imperiul Otoman a cunoscut apogeul puterii militare, granițele acestuia extinzându-se considerabil până la Belgrad, Rodos, Yemen ș.a. El a purtat războaie cu domnii români Radu de la Afumați (1522-1529) și Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546).

Acesta din urmă e înfrânt în 1538 de către Suliman I Magnificul, care invadează Moldova cu o oaste de 200 000 de ieniceri. În același an otomanii ocupă Tighina, rebotezând-o Bender și construind în locul fortificațiilor moldovenești o cetate de piatră la cererea lui Suliman.

În a doua domnie, obținută condiționat, Petru Rareș dă Bugeacul în arendă tătarilor nohai, iar ținutul din preajma cetății Benderului devine raia turcească.

ELOGIU

*Eu, robul lui Allah, sunt sultan peste această
lume*

Să fu urmaș al lui Mohamed mi-a fost hărăzit.

*Dintre toți muritorii Atotmilostivul alesu-m-a pe
mine anume,
De bunătatea lui Allah și milostivirea Profetului
călăuzit
În numele meu s-a citit Hutva în templele toate.
Sunt Suliman: nu se văd mărirele de-ale mele
fregate,
Ce-au dus în Indii, Francii, Mahribii
slova Coranului
Sunt cezar al Greciei,
Sultan al Egiptului
Șah al Bagdadului,
Șah al Iranului...*

(1541, traducere din turca otomană)

Vezi textul în otomană și la Ștefan Ciobanu, *Cetatea Tighina*, în *Anuarul Comisiilor Monumentelor Istorice*, secția pentru Basarabia, Chișinău, 1928, p. 23.

.....

Textele de mai sus alcătuiesc un prim fragment dintr-o lucrare mai mare care vine să completeze paginile de început ale poeziei noastre străvechi.

Bibliografie

1. Gavriil Uric. *Сборник (Culegere)*, 1448, Secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale a Rusiei din Sank Petersburg.
2. I. Iațimirski. *Из славянских рукописей. Тексты и заметки.* (Din manuscrise slavone. Texte și însemnări). Sankt Petersburg, 1898.
3. *Пісні та романси українських поетів в двох томах*, Kiev, 1956.
4. Eustatie, *Ирмологион (Irmologhion)*. 1511, Secția de manuscrise a Muzeului de Stat din Moscova (colecția P.I. Șciukin).
5. Eustatie, *Ирмологион (Irmologhion)*. 1511, Secția de manuscrise vechi a Bibliotecii Naționale a Rusiei din Sankt Petersburg.
6. *Нотный сборник (Culegere de cântece)*. Secția de manuscrise a Muzeului de Stat din Moscova (colecția P.I. Șciukin).
7. *Нотный сборник (Culegere de cântece)*. Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg (colecțiile Mihailovski, Solovețk).
8. *Мінеу pentru luna aprilie*, 1467. Secția de manuscrise a Bibliotecii de Stat a Rusiei din Moscova (colecția lui V. I. Undolski).
9. *Anuarul Comisiilor Monumentelor Istorice*, secția pentru Basarabia. Chișinău, 1928, p. 23.

Iurie Platon. *Cucuteni*, șamotă, ardere înaltă, piele, 750×470×350 mm, 1995